

B. Barokní literatura

1. Baroko, jeho podstata a vývoj / 2. – 3. Jan Amos Komenský / 4. Barokní literatura v Evropě: Terezie z Ávily, John Milton, Hans Jakob Christoffel von Grimmelshausen / 5. – 6. Barokní literatura v Českých zemích: Adam Václav Michna z Otradovic, Friedrich Bridel, Bohuslav Balbín

Baroko přichází jako sloh vedoucí spor s renesancí. Reaguje na změnu společenských podmínek směrem k dramatickým konfliktům. Namísto vyvážené harmonie jej zajímá kontrast krajností, namísto racionality se do popředí derou emoce, namísto přehledného poznání se zdůrazňuje úloha tajemství, a konečně, namísto prosazování širší účasti lidí na správě věcí veřejných nastupuje víra ve spásnou úlohu privilegovaných společenských vrstev. Tím vším může být baroko blízké i některým náladám dneška.

1. Baroko, jeho podstata a vývoj

1-A1 Význam pojmu baroko 1-A2 Příčiny a zdroje barokního životního pocitu i stylu; 1-A3 Povaha a datace barokní kultury; 1-A4 Baroko v různých druzích umění; 1-A5 Barokní literatura: autoři a díla.

1-A1 Význam pojmu baroko

Název **baroko** vznikl původně jako hanlivý a teprve postupně získal neutrální nádech (nejde o výjimku: podobně byla pojmenována *gotika* jako sloh barbarský, nenavazující na antiku – Gótové byli velmi silným barbarským, tedy germánským kmenem z doby Stěhování národů).

Francouzsky *baroque* = *zvláštní, neobvyklý, podivný*. Také se uvádí, že portugalské a španělské slovo *barroco* = *nepravidelná, nedokonalá perla*.

1-A2 Příčiny a zdroje barokního životního pocitu i stylu

Pro vznik a rozvoj baroka měla zásadní význam skutečnost, že se **evropská společnost** ocitla **od přelomu 16. a 17. století** v podmínkách **synchronního** (souběžného) **působení vlivů**, které všechny znamenaly **zhoršení životních podmínek**. Jednalo se především o následující faktory:

1. Došlo k **výraznému ochlazení klimatu** (vrchol tzv. **malé doby ledové**).

2. Téměř celou západní a střední Evropu zachvátily **náboženské války** mezi dvěma velkými skupinami křesťanů, **katolíky a protestanty**. Vrcholem a zároveň závěrem tohoto vývoje byla velmi ničivá **Třicetiletá válka (1618 – 1648)**, v níž Češi (ale také Maďaři) ztratili svou samostatnost.

3. Sedmnácté století se stalo posledním stoletím evropských dějin, v němž bylo obyvatelstvo vystaveno **početným vlnám smrtících epidemií**. Jednalo se především o mor, neštovice a tyfus. Poslední velká morová rána v Českých zemích udeřila v letech 1679 – 1680: v Praze tehdy vymřela téměř třetina obyvatel.

4. Ve střední a východní Evropě se hledala cesta k prosperitě prostřednictvím nevolnictví – utuženého poddanství, zabraňujícímu stěhování zemědělského obyvatelstva. V západní Evropě došlo k opačnému vývoji: vztahy mezi poddanými a šlechtou byly převáděny na komerční bázi prostřednictvím pachtu – ekonomického pronájmu opuštěné, neobdělávané půdy. Tím zde docházelo k postupné likvidaci tradičního poddanství. Začaly se prudce rozevírat nůžky mezi dynamickou západní Evropou a stagnujícím zbytkem kontinentu.

5. Pokračoval **rozvoj věd** zahájený v renesanční době. Z představitelů uvedeme jen dva:

Johannes Kepler (1571 – 1630): německý astronom, fyzik a matematik. Působil mimo jiné v rudolfínské Praze, formuloval tři **Keplerovy zákony**, které popisují **pohyb planet** kolem Slunce.

Sir Isaac Newton (1643 – 1727): anglický fyzik a matematik. Objevil a zformuloval zákon všeobecné gravitace (přitažlivé síly) (**Newtonův gravitační zákon**) a tři základní zákony mechanické fyziky (o síle, setrvačnosti a zákon akce a reakce; **Newtonovy pohybové zákony**).

1-A3 Povaha a datace barokní kultury

Barokní dobu můžeme časově vymezit jen **velmi přibližně** léty **1600 – 1750**. Neurčitost těchto mezníků vyplývá z toho, že na začátku, mezi renesancí a barokem, leží jako přechodný sloh **manýrismus** a na konci, mezi barokem a klasicismem, najdeme **rokoko**. Navíc tu existují zřetelné **rozdíly geografické**: některé země (Francie) se baroka zbavují mnohem dříve než jiné (známé je české selské baroko, které plně náleží dokonce do 19. století).

Vymezit **hlavní**, všeobecně platné **rysy baroka** také není jednoduché (velmi záleží na společenské, náboženské a politické situaci konkrétních zemí). Přesto lze říci, že:

1. Baroko je typický „**platónský**“ sloh. V tomto smyslu má leccos společného s **gotikou**, ale výslovná návaznost není běžná. V literatuře ožívá zájem o legendy: dochází k jejich novým zpracováním.

2. Baroko se nevyhýbá návaznosti na **antické náměty**, ale využívá je jinak než renesance. Z antického a renesančního ideálu harmonie baroko přebírá především orientaci na **prostorovou symetrii** (souměrnost), která se pak projevuje v centrální dispozici (kruhovém půdorysu) barokních staveb nebo v rozčlenění barokně utvářené krajiny. Barokní symetrie přináší pocit **klidu a jistoty** v jinak velmi neklidném a nejistém světě.

3. Baroko je zpravidla (i když nikoli výhradně) **kosmopolitní** (světoobčanské, nadnárodní). Je běžné, že domácí umělci zpracovávají témata exotická a že na mnohých stavbách pracují tvůrci různých národností.

4. Baroko je **silně náboženské**. Vyjadřuje interpretaci křesťanské víry, která – podobně jako v gotice – zcela samozřejmě prolíná veškerým životem společnosti. **Barokní katolicismus** je pro veřejnost šířen, předáván a utužován pestrými formami, založenými především na **emocionalitě**. Nechybějí působivé **náboženské slavnosti** s masovou účastí věřících. Prosazuje se **mariánský kult** (uctívání Ježíšovy matky Panny Marie), který má zdůraznit ženský prvek v náboženském životě.

Působivost, dekorativnost a teatralnost **katolické liturgie** (bohoslužby) je záměrným atraktivním protikladem skromné liturgie protestantské. Pojem **barokní zbožnost** se často používá pro označení tradičně pojatého katolického náboženského života i na počátku 21. století.

5. Pěstuje se **křesťanská mystika**: snaha dosáhnout spojení s božským (transcendentním) rozměrem světa prostřednictvím **kontemplace** (rozjímání), **meditace** (zbožných úvah) a **askeze** (odříkání se zejména tělesných potřeb). Významnou roli tu sehrály nové mnišské řády **jezuité** (Tovaryšstvo Ježíšovo) a **bosí karmelitáni** (obě řehole vznikly v průběhu protireformace v 16. století).

6. Baroko hojně pracuje se **symboly a alegoriemi** (i v tom se podobá gotice). Kromě snahy o hlubší pojetí skutečnosti tu hraje roli také fakt, že ve výtvarném umění lze takto účinněji promlouvat i k široké veřejnosti.

7. Baroko tematizuje neustálou **přítomnost smrti** (lat. *memento mori* = *pamatuj na smrt*). Vědomí jejího blízkého, avšak přesně nepředvídatelného příchodu ovlivňuje všední situace člověka i uměleckou tvorbu. Ta se nevyhýbá ani značně drastickému líčení okolností, které s sebou zánik života přináší.

8. Baroko vidí celistvou realitu jako **dynamický soubor protikladů**: krásy a ošklivosti, života a smrti, radosti a utrpení, duchovnosti a tělesnosti, nejvýše spravedlivé božské dokonalosti a hříšné lidské omezenosti atd.

9. V malířství se uplatňuje tendence ke **střízlivému realismu**, kterou představuje nizozemský malíř **Harmensz Rembrandt van Rijn** (1606 – 1669; obraz *Noční hlídka*) se svou technikou šerosvitu, i snaha o **dynamické, plastické a bohatě barevné výjevy**, jimiž proslul Nizozemec **Peter Paul Rubens** (1577 – 1640; obraz *Tři Grácie*).

10. Baroko znamená zcela novou etapu ve vývoji **hudby**. Přineslo **instrumentální polyfonii** (skladbu vytváří více nástrojových hlasů) a **operu**. Mezi vůbec nejznámější

barokní umělce patří němečtí skladatelé **Johann Sebastian Bach** (1685 – 1750; cyklus *Braniborské koncerty*) a **Georg Friedrich Händel** (1685 – 1759; oratorium *Mesiáš* – skladba pro pěvecká sóla, sbor a orchestr). Rozvíjí se však i **lidová píseň** (např. koledy).

11. Mimořádný rozvoj prožívá **divadlo**: od divadla **školního**, které hrají sami žáci, aby si tak osvojili žádoucí vzdělání i výchovu, přes divadlo lidové (venkovské) a **šlechtické** (provozované v zámeckých divadlech) až po vznik velkolepého divadla **kamenného s činohrou a operou**.

12. V **literatuře** se rozvíjí žánr **kazatelských textů** a **duchovních** (náboženských) **básnických skladeb**; příznačný je **silně metaforický jazyk** a **patetický** (vzletně nadšený) **tón**. **Beletristické kvality** mívají i mnohá **díla odborná**.